

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА

УДК [378.147:504]:613

ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНІ ЗНАННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ КОМПОНЕНТ ЕКОЛОГО-ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Дрожик Л.В.

У статті розглядається інтелектуальний компонент еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя як сукупність еколого-валеологічних та психолого-педагогічних знань майбутнього вчителя, що включає загальнокультурні, загальнонаукові й спеціальні знання, а також знання з педагогіки, психології і методики викладання. Підкреслюється, що еколого-валеологічні знання сприяють формуванню еколого-валеологічної свідомості, мислення та переконань.

Ключові слова: еколого-валеологічна компетентність, еколого-валеологічні знання, майбутній вчитель.

В статье рассматривается интеллектуальный компонент эколого-валеологической компетентности будущего учителя как совокупность эколого-валеологических и психолого-педагогических знаний будущего учителя, включающих общекультурные, общенаучные и специальные знания, а также знания по педагогике, психологии и методике преподавания. Подчеркивается, что эколого-валеологические знания способствуют формированию эколого-валеологического сознания, мышления и убеждений.

Ключевые слова: эколого-валеологическая компетентность, эколого-валеологические знания, будущий учитель.

The article describes the intellectual component of future teachers' eco-valeological competence as a body of eco-valeological and psycho-pedagogical knowledge that embraces general culture, general scientific and specialized knowledge, including pedagogy, psychology and methods of teaching. It is emphasized that eco-valeological knowledge promotes the formation of eco-valeological awareness, thought and beliefs.

Key words: eco-valeological competence, eco-valeological knowledge, future teacher.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної системи освіти визначається інноваційними перетвореннями, в основі яких лежить використання компетентнісного підходу, а саме формування в майбутніх учителів професійно-педагогічної компетентності, важливим складником якої є еколого-валеологічна компетентність. Перед сучасним вчителем стоїть завдання сформувати у підростаючого покоління еколого-валеологічні знання та практичні навички, які допоможуть в збереженні здоров'я людини в сучасних кризових екологічних та соціально-економічних умовах.

Аналіз актуальних досліджень. Еколого-валеологічна компетентність майбутнього вчителя нами розглядається як інтегрована характеристика

професійних і особистісних якостей майбутнього вчителя, яка відображає рівень сформованості еколого-валеологічних цінностей, знань, умінь та практичного досвіду, що дозволяють йому успішно здійснювати педагогічно орієнтовану еколого-валеологічну діяльність, спрямовану на збереження здоров'я та охорону довкілля в умовах загострення екологічної ситуації, здійснення еколого-валеологічного навчання і виховання школярів [1, с. 143].

Еколого-валеологічна компетентність має складну структуру до якої входять мотиваційний, інтелектуальний, діяльнісний, рефлексивний компоненти. У цій статті зроблена спроба схарактеризувати когнітивний компонент еколого-валеологічної ком-

петентності, який включає систему психолого-педагогічних та еколого-валеологічних знань, опанування якими необхідне для здійснення еколого-валеологічної діяльності, успішного та адекватного розв'язання різноманітних педагогічних ситуацій.

В Українському педагогічному словнику С.Гончаренко визначає поняття “знання” як “особливу форму духовного засвоєння результатів пізнання, процесу відображення дійсності, яка характеризується усвідомленням їх істинності” [3, с. 137]. Із цього випливає, що знання має декілька визначень. Воно визначається як частина пізнання, спосіб відтворення у свідомості суб'єкта пізнання суті об'єкта, що вивчається; що це спосіб існування сутності предмета поза цим предметом; це єдність об'єктивного і суб'єктивного, чуттєвого і раціонального.

Наукове знання – це систематизовані узагальнені розділи знань, формування яких засновано не тільки на досліджуваних, емпіричних, але й на теоретичних формах відображення світу та закономірностях

його розвитку. Статус наукових знання набувають тоді, коли вони включені в складну опосередковану систему обґрунтувань.

Ефективність професійної праці вчителя і еколого-валеологічної діяльності як її складника забезпечується, передусім, рівнем засвоєння професійних знань. Це дає можливість педагогу орієнтуватися у соціально-педагогічних ситуаціях, що постійно змінюються, допомагає швидко та правильно розв'язувати педагогічні завдання.

Обґрунтуванням складу професійних, психолого-педагогічних знань учителя займаються багато учених (Ю.Бабанський, В.Гінецинський, І.Журавльов, Л.Зоріна, Т.Львіна, Н.Кузьміна, В.Паламарчук, Г.Сухобська та ін.), узагальнені вимоги до цих знань зафіксовано також у навчальних програмах і освітньо-кваліфікаційних характеристиках.

У В.Грицьової розроблена наступна система видів знань майбутнього вчителя, яка показана в табл. 1 [4, с. 115].

Таблиця 1

Види знань майбутнього вчителя

Теоретичні знання	Знання, які необхідні для здійснення будь-якої діяльності	Терміни, поняття, правила, закони, наслідки законів, наукові факти, принципи, постулати, аксіоми, гіпотези, наукові теорії, ідеї науки
Знання-засоби	сприяють формуванню умінь, виконанню певних дій, операцій	прикладні операції мислення, експериментальні знання методів і процедур
Знання-цінності	визначають ставлення педагога до навколишньої дійсності, формують різнобічну особистість	методологічні знання, історичні знання, оцінні знання, наукові теорії, ідеї науки, принципи, факти, закони

Мета статті – обґрунтувати еколого-валеологічні знання, які визначають високий рівень сформованості еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. Еколого-валеологічні знання здобуваються в процесі еколого-валеологічної освіти, яка сприяє розвитку характеру особистості, її здібностей та вмінь, які необхідні для адаптації людини в умовах загострення екологічної ситуації. Еколого-валеологічна освіта є провідним чинником формування у майбутніх вчителів еколого-валеологічної компетентності. Це процес оволодіння вчителем соціальним еколого-валеологічним досвідом.

При формуванні системи знань про грамотну, екологобезпечну, здоров'язбережувальну взаємодію людини з навколишнім середовищем виникають питання, які науки будуть джерелом для цих навчальних знань.

Звичайно, це повинні бути такі науки, як екологія та валеологія. Виникає потреба розглядати питання екологічної та валеологічної науки в нерозривному зв'язку та єдності, що орієнтовані на формування гармонічних стосунків у системі “людина – природа – суспільство”, де інтегрованим показником є здоров'я людини.

Екологія людини є наукою про закономірності взаємодії людей з довкіллям, яка установлює зв'язки популяції людини із зовнішнім середовищем, на основі інтегрованих оцінок, критеріїв і прогнозів цілеспрямованого впливу на навколишнє середо-

вище, розвиток і корекцію систем життєзабезпечення [2, с. 11].

Формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх учителів повинне здійснюватися з урахуванням сучасних наукових знань про екологію людини, її взаємозв'язків із біосферою і Всесвітом, ролі екології людини у формуванні культури особистості як основи подолання екологічної кризи, забезпечення індивідуального і популяційного здоров'я людини та стабілізації екологічної рівноваги біосфери як живої системи.

Валеологія – це сучасна інтегральна наука про фундаментальні закони духовного та фізичного здоров'я як окремої особи, так і всього людського суспільства на новому етапі духовно-творчої еволюції [5, с. 53].

Валеологічні знання є важливим складником інтелектуального компоненту еколого-валеологічної компетентності. Валеологія – наука, в основу якої покладено перевірену досвідом багатьох століть ідею про те, що завдяки правильній світоорієнтації та відповідній поведінці людина спроможна забезпечити собі довге, радісне й активне творче життя.

Її специфіка полягає в тому, що вона синтезує знання про здоров'я людини й особливості її взаємодії з природою та соціумом, які накопичені в таких галузях знань, як філософія, соціологія, психологія, біологія, анатомія і фізіологія людини, екологія, екологія людини та інших суміжних галузей. У практично-прикладному аспекті вона становить собою цілісний комплекс профілактично-оздоровчих знань про

структуру і функціонування людського організму та його природних захисних механізмів.

Стає зрозумілим, що, екологія людини та валеологія є джерелом наукових знань, за допомогою яких людство одержує можливість вирішення двох нагальних завдань: формування нового ненасильницького, екологічного і духовно-творчого мислення як у масштабах окремої країни, так і в масштабах усієї світової спільноти, тобто формування філософсько-гуманітарного аспекту світобудови XXI століття як передумови подолання глобальної екологічної катастрофи та формування практично здорової та активної людини, здатної упродовж усього життя самостійно підтримувати своє здоров'я на належному рівні.

Здійснення еколого-валеологічної діяльності, безперечно, вимагає засвоєння системи узагальнених еколого-валеологічних знань, які є центральним ядром творчої основи діяльності педагога.

До системи цих знань входять загальнонаукові, загальнокультурні, психолого-педагогічні і еколого-валеологічні знання.

Загальнонаукові знання охоплюють значні галузі знання, але ми під ними розуміємо, в контексті нашого дослідження, саме природничо-наукові знання, які дають уявлення про біосферу, місце в ній людини та її екологічні зв'язки, поняття про здоров'я людини. Без цих знань неможливе формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх вчителів.

Загальнокультурні знання – це знання у галузі суспільних наук, філософії, культурології, літератури, музики, мистецтва і літератури, права і політики, економіки, релігії, етики й естетики, деонтології тощо. Вони забезпечують загальнонаукову, загальнокультурну і гуманітарну підготовку майбутніх учителів, усвідомлення значення загальнолюдських цінностей, духовних потреб та інтересів у сучасному світі. Низький рівень сформованості цих знань веде до односторонності особистості та обмежує можливості формування еколого-валеологічної компетентності майбутніх педагогів. Ці знання забезпечують сформованість мотиваційно-ціннісного компонента, вироблення у кожного студента свого власного еколого-валеологічного світогляду.

Психолого-педагогічні знання включають знання вікових особливостей учнів, їхньої мотиваційної сфери, механізмів мислення та діяльності, основ педагогічної майстерності, організаційних форм та методик проведення навчально-виховної діяльності, розуміння важливості використання у своїй роботі репродуктивного, продуктивного та творчого підходів до засвоєння знань.

Еколого-валеологічні знання – це знання про екологобезпечну та здоров'язбережувальну взаємодію людини з навколишнім середовищем. Їх особливістю є те, що вони поєднують у собі екологічні, валеологічні, біологічні, медичні, філософські, географічні, економічні, соціологічні, юридичні, демографічні та інші знання, мають інтегрований характер.

Ці знання становлять специфічну форму єдності наук, що вивчають складні взаємовідносини людини з навколишнім середовищем, а саме екології та валеології. Основою формування цих знань є інтегративні процеси, які відбуваються у сучасній науці: узагальнення,

ущільнення та уніфікації різних знань, зростання їх інформаційної ємності. Для еколого-валеологічних знань характерні взаємовідношення між знаннями, що їх утворюють: взаємодія, взаємовплив, взаємозв'язки, взаємопроникнення, взаємозбагачення.

В цілому інтеграція наукових знань у процесі формування професійних умінь і якостей сприяє розвитку особистості, її саморозвитку та становленню як професіонала [4].

Еколого-валеологічні знання є цілісними знаннями про екологобезпечну та здоров'язбережувальну взаємодію людини з навколишнім середовищем, які дозволяють майбутньому вчителю успішно здійснювати педагогічно орієнтовану еколого-валеологічну діяльність, спрямовану на збереження здоров'я та охорону довкілля в умовах загострення екологічної ситуації, здійснення еколого-валеологічного навчання і виховання школярів.

Психолого-педагогічні дослідження свідчать про особливу роль у підготовці майбутнього вчителя інтеграції психолого-педагогічних і предметних знань, що надає можливість педагогу цілісного бачення своїх професійних завдань і шляхів їхнього розв'язання.

Важливого значення при формуванні еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя набуває інтеграція еколого-валеологічних і психолого-педагогічних знань. Вона виступає найважливішим регулятором активності майбутнього вчителя у процесі формування його еколого-валеологічної компетентності, сприяє засвоєнню студентами еколого-валеологічних цінностей і знань, подоланню стереотипів щодо еколого-валеологічної діяльності, дозволяє сформувати цілісний світогляд майбутнього педагога, усвідомити роль еколого-валеологічної діяльності та основні завдання.

Формування системи знань починається зі сприйняття оперативної еколого-валеологічної інформації. Від того, яка інформація відібрана, залежить ефективність процесу формування еколого-валеологічних знань. На цій основі формується еколого-валеологічна переконаність – єдність необхідного і достатнього рівня інформаційності, розуміння важливості екологічної й валеологічної наук при вирішенні еколого-валеологічних проблем та прагнення до одержання нових еколого-валеологічних знань.

Засвоєння еколого-валеологічних знань сприяє формуванню *еколого-валеологічної свідомості* – глибокого осмислення всієї сукупності взаємодії людини з навколишнім середовищем. Вона включає в себе основні еколого-валеологічні категорії, поняття, спеціальні і специфічні еколого-валеологічні знання, можливість цілеспрямованого і доцільного втручання в організацію природокористування, безпечного для людини і навколишнього середовища. Ця свідомість покликана проаналізувати еколого-валеологічну ситуацію і визначити еколого-валеологічну стратегію поведінки особистості.

Ядром еколого-валеологічної свідомості є *еколого-валеологічне мислення* – розумово-аналітико-синтезуюча здатність людини, яка дає їй можливість усвідомлення, розуміння, вираження в поняттях, категоріях, висновках і узагальненнях закономірних зв'язків здоров'я людини із станом середовища її

існування. Саме це характеризує еколого-валеологічне мислення як інтелектуальну властивість, яка дозволяє особистості співвідносити засвоєні еколого-валеологічні поняття з реальністю і згідно з цим моделювати свою еколого-валеологічну діяльність.

Органічне поєднання розвинутих еколого-валеологічної свідомості, мислення та переконаності виступають як мотив і настанова відповідної практичної еколого-валеологічної діяльності, забезпечують її високу результативність.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Еколого-валеологічні знання становлять

інтелектуальний компонент еколого-валеологічної компетентності майбутнього вчителя, який є базовим для усіх інших компонентів, оскільки визначає не тільки спрямованість діяльності вчителя, його ціннісне ставлення до навколишнього середовища і здоров'я, необхідність набуття еколого-валеологічних знань та визначає мотиви еколого-валеологічної діяльності. У зв'язку з цим актуальним є пошук ефективних педагогічних умов формування еколого-валеологічних знань, що дозволить майбутньому вчителю оволодіти високим рівнем еколого-валеологічної компетентності.

Література

1. Бойчук Ю. Д. Еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя: теоретико-методичні аспекти : монографія / Ю. Д. Бойчук. – Суми : Університетська книга, 2008. – 357 с.
2. Мовчан В. Н. Экология человека : учеб. пособ. для студ. / В. Н. Мовчан. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2004. – 292 с.
3. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 367 с.
4. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя: теоретичний та методичний аспекти : монографія / В. М. Гриньова. – Х. : Основа, 1998. – 300 с.
5. Гончаренко М. С. Екологічна валеологія : словник-довідник / М. С. Гончаренко, Ю. Д. Бойчук. – Х. : Вид-во ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 224 с.